

FESTAS DA VIRXE DAS DORES DE PARADELA

MANUEL RODRÍGUEZ LÓPEZ

¡BOAS FESTAS!

Este ano, co gallo das Festas das Dores, os ramistas Pepe, Benigno, Laudino, Luis e Ramiro tiveron a feliz idea de publicar un libro-programa de festas e, para iso, lembráronse de min, feito que lles agradezo e que me honra.

Entrevistas, historias, conversas con xentes de bo humor e con moita retranca, contos que escoitei a carón da lareira, nas mallas ou nas rogas, e algún poemas, son a miña pequena aportación a estas Festas da Virxe das Dores, 1989, que desexo moi felices para a gran familia de Paradela e para cantos nos visiten estes días de ledicia e irmandade.

Manuel Rodríguez López

DEZ ANOS DE XESTIÓN MUNICIPAL

En Paradela cada ano atopámonos con realizacións que nos fan sentir orgullosos do espertar e da vitalidade dos eidos que tripamos de nenos ou na xuventude. A transformación encetouse hai tres décadas, pero ultimamente o progreso da nosa terra colle cada vez maiores folgos. A Paradela de comezos do 60 é diferente por enteiro da de 1989. Avanzou no material sen perder o engado bucólico e o espírito aberto e familiar -valores raciais de Galicia- que non minguaron e seguen a ser un conforto para os que nacemos nesta bisbarra vizosa regada polos ríos Miño, Loio e Trapa.

CONCELLO DE PARADELA

Xosé Manuel Mato Díaz, de 35 anos, casado e pai de dous nenos, dende 1979 preside a Corporación Municipal. No intre de toma de posesión era un dos alcaldes máis novos de Galicia. Con el mantiven varias entrevistas, e unha veces sós, outras co amigo Villarabid ou co académico Anxel Fole e con Benxamín Andrade, recorreremos as dezaioito parroquias do concello para constatar realidades e proxectos. O Xosé Manuel é un afervoadado do seu pobo e ten enormes desexos de conseguir realizacións. Afiliado a UCD, acadou a maioría absoluta nas primeiras eleccións democráticas e, catro anos máis tarde, tras a desfeita do partido de Adolfo Suárez, foi reelegido co voto casi unánime pola lista de Coalición Galega nos comicios de 1983 e 1987. Incansable á hora de martelar nas portas da Administración, esixe dereitos, subencións, axudas. O

seu fin é alcanzar o benestar económico e social da colectividade que preside. Os resultados, nun breve periodo de dez anos, son palpables gracias ó seu labor e á colaboración das xentes de Paradela.

NOVAS REALIZACIÓNS E CENTRO COMERCIAL

Nestes dous últimos lustros, Pacios conseguiu o alumado público, urbanizouse o Campo da Feira e fíxose o novo edificio da Cámara Agraria. Rematouse a Casa Consistorial e logrouse a ansiada traída de augas despois de superar moitos atrancos e duros traballos no lugar de Lameiros, en Santa Cristina. No solar adquirido pola anterior Corporación, presidida por Manuel Pallares, ergueuse o grupo escolar "San Miguel", que dirixe Florentino González Pérez. Nel reciben ensino uns 300 alumnos de E.X.B., que son recollidos por un servizo de autocares nos seus lugares de orixe, agás os de As Cortes que estudian en Portomarín. No curso 1986 o Grupo Escolar ampliouse con dúas novas unidades de preescolar. No terreo deportivo creouse a Sociedade Deportiva Paradela que milita en Segunda Rexional, e, no eido cultural, creouse a Banda de Paradela, a Escola de Música e o escudo heráldico do Concello. Na actualidade estase a rematar un polideportivo, un centro de saúde, o equipamento da Asociación Cultural "O Barrido" e a rehabilitación da escola de Ferreiros, como albergue de peregrinos e centro social.

En Pacios celébrase a Feira do Quince, de gran importancia na comarca. Hai dous supermercados, varios comercios de ultramarinos, dous de materiais para a construción, tres ferreterías, tres talleres mecánicos, tres almacéns, unha empresa de transporte, catro taxis, ambulancia municipal, servizo de Correos, Caixa de Aforros, dúas oficinas bancarias, catro comercios de tecidos, unha carpintería, dous fornos de pan, catro casas de comida, varios bares, xastrería, carnicería, dúas zapaterías, farmacia, relojería, droguería e dúas peluquerías. Pacios está comunicado con Lugo e Sarria por tres servizos diarios de coche de liña en ámbalas direccións. Tamén conta con servizo dun veterinario que recorre a diario a Rede de Centros de Inseminación Artificial de Aldosende, Bariz, Foilebar, Mosteirovello, Andreade, Francos, Loio, Sandomil e San Vicente. Hai un teléfono público e preto dun centenar de particulares. Un dos proxectos máis importantes da actual Corporación, practicamente rematado, é a urbanización da travesía de Pacios que presentará un amplo de 15 metros.

ESTRADAS E SANEAMENTO RURAL

Don Manuel Amor Meilán no libro "Geografía del Reino de Galicia" lamentábase de que Paradela non tiña máis vías de comunicacións que un camiño de ferradura de 16 kilómetros que

unía Pacios con Sarria e denunciaba que, cunha poboación de 5269 habitantes, segundo un censo de 1910, soamente recibían ensino primario 120 nenos e nenas nas escolas nacionais da capitalidade. Hoxe a realidade é moi outra. Solucionouse o problema escolar e, tocante ás estradas, quitando as comarcais Becerreá-Ventas de Narón, Pacios-Castro de Rei, Pacios-Aldosende e Pacios-Trebolle, nestes dez últimos anos fixéronse moitas outras así como varios camiños vecinais e numerosos accesos.

Dentro dos plans provinciais de comunicacións, asfaltáronse os 16 kilómetros Pacios-Aldosende e o tramo Pacios-Castrelo da carretera que segue ata O Páramo. Construíuse a de Pereiro (Castro de Rei)-Paredes de Abaixo-O Espiño, que enlaza coa de Bóveda. Outra importante vía de comunicación é a que une Mosteirovello-San Martiño-Carballosa-Vilabuxán e empata coa de Rubián. Tamén se abriron as de Cexedo-Zouro-Matanza; a de Foilebar-Lusoiros, pasando por Bariz; as de Cortes a Portomarín; Campo-Toexe a San Facundo; Eirexe de San Vicente ó límite do Saviñao; Rozas, por Pena, a Fruxinde; Castro a Torre de Sandomil-Esdulfe; Pereiro a Bacorelle; Casanova a Vilachá (Castro de Rei); Cercedo a Zouro, e, a de Matanza ó límite con Bóveda, ademais de varias pistas.

O número de accesos construídos, moitos deles en colaboración cos veciños, pasan de cen. Antes dun ano estará todo asfaltado. No eido de saneamentos de núcleos rurais, hai que suliñar importantes obras de pavimentación no 95% das aldeas, destacando o alcantarillado de Aldosende, que ademais conta cunha depuradora de augas. En canto á reelectrificación o Concello de Paradela leva investidos nestes últimos anos 350 millóns de pesetas conseguidos a través de subvencións, convenios con FENOSA, IRYDA e coa Xunta de Galicia. No capítulo referido á rede telefónica, amáis dos de Pacios, hai teléfonos públicos de servizos (T.P.S.) en Mosteirovello, Bariz, Andreade, Muimentos, San Vicente, Aldosende e San Pedro de Barán, estando a punto de funcionar os de Ferreiros, Güián, Santabaia, Portocarreira, Pena, Cexedo, Outeiro de San Martiño e Cortiñas. Queremos resaltar tamén que se creou unha zona urbana en Castro de Rei coa colocación duns 20 teléfonos e, a finais deste ano, crearase a zona urbana de Aldosende.

Coma proba do gran labor que se está a facer no Concello de Paradela, segundo o Informe de Xestión Municipal presentado polo alcalde Xosé Manuel Mato Díaz, ó longo dos primeiros 24 meses do seu terceiro mandato, as inversións ascenden a 735.060.125 pesetas.

A BANDA DE PARADELA (ANTIGA BANDA DE BARRIDO)

Un dos logros culturais máis recentes de Paradela foi a recreación da Banda de Paradela, sucesora da Banda de Barrido, fundada polo mestre O Bolo no ano 1873.

Esta desapareceu o ano 1962 ó emigraren a Suíza vinte dos seus compoñentes, entre eles, o baixo Cándido López López que, de volta á terra natal, foi un dos propulsores da reorganización da Banda actual hai dous anos. O Cándido, natural de Eirexe-San Vicente (20/1/24), tras vinte anos de residir como emigrante en Basel, onde foi fundador e presidente do Club Deportivo Lucense, regresou a Paradela asentándose en Pacios. Ademais da adicación á Banda, imparte clases de música a rapaces do Concello e tamén en Currelos.

-A parte do mestre O Bolo ¿que outros directores poderíamos considerar de valía no historial da Banda de Barrido?

-O señor Pedro de Barrido e Pedro de Castro, que eran primos; o señor Xoán de Ríos, o Luis de Bidueira de San Vicente... pero a época mellor foi dende 1950 ata 1962 en que se "desfixo". Tivemos como director a Ramiro Rodríguez de Castro, que emigrou a Arxentina e agora vive en Lugo. El era fillo doutro gran mestre chamado tamén Ramiro que fora músico en New York e foi fusilado ó pouco de empezar a guerra. O marchar a Arxentina o Ramiro, substituíuno o seu irmán, Eliseo, que aínda vive en Venezuela. O último director foi o Alfredo de Higón. O actual é Enrique Fernández de Baralla, que xa estivera con nós uns meses no ano 1952.

-Fálenos da actual Banda de Paradela.

-Cinco dos compoñentes da antiga Banda de Barrido, ó voltarmos de Suíza, creamos a Banda de Paradela, que se presentou ó público en Vilacaíaz o día de Corpus de 1987. Agora xa temos trinta músicos. O porvir é bó pois nunca houbo en Paradela Banda coma ela. Xa actuamos en Lalín, Chantada, Póboa de Brollón, Escairón, Lugo, León, Ourense... e os contratos van cada vez a máis.

-A mocidade ¿sente interés pola música?

-Moito, e proba diso é a Escola de Música administrada pola Asociación Cultural "O Barrido", dirixida por un patronato que foi presidido polo secretario do Concello, Celestino Amigo Liñares, e que na actualidade, dirixe Xosé López (Delle). Ten o local social na antiga escola municipal. Esta sostense coas cuotas de douscentos socios e coa aportación do Concello que no pasado ano colaborou con 250.000 pesetas. Na actualidade, temos doce rapaces e rapazas moi preparados e con instrumentos propios e a máis de vinte aprendices. Tamén temos outra escola en Currelos (O Saviñao). En ambas dúas impartimos clases Pedro Rodríguez, Marisol e máis eu.

-¿Con que medios conta a Banda para o seu mantemento?

-O fundamental é a afección e entrega dos propios membros, pois nós mesmos mercamos os instrumentos, todos eles das mellores marcas. O instrumental completo custou máis de 6.000.000 de pesetas. O requinto, por exemplo, custa 300.000 pesetas; e o baixo 345.000 pesetas. Os uniformes, que tamén pagamos nós, saíron por 30.000 pesetas. Sen embargo a Banda sostense porque temos moitos contratos e contamos coa axuda do Concello, que acaba de mercarnos dous

fiscarnios.

MARUXA PÉREZ FERNÁNDEZ

Maruxa Pérez Fernández, tesoreira da Sociedade Deportiva Paradela é unha entusiasta do fútbol e o auténtico motor do noso clube dende hai seis anos. Ela é unha das maiores animadoras do Paradela. Tamén gusta de se desplazar a Lugo, A Coruña e Vigo para ver competicións de categorías superiores.

-¿Por que esa afección polo Paradela?

-Eu son nativa de Paradela e moi afeccionada ó fútbol que é unha actividade deportiva moi importante para calquera poboación, pois serve para manter relacións con outros pobos e mesmo para darse a coñecer. Figúrate que estivésemos nunha categoría superior. Paradela sería moito máis coñecida e iso sería bo ata para o turismo desta comarca.

-¿Cando se fundou a Sociedade Deportiva Paradela?

-Na temporada 81/82, coa categoría de Segunda Rexional, grupo no que seguimos actualmente.

-¿Hai moitos xogadores nativos do Concello?

-Normalmente aquí temos unha boa canteira de xogadores, aínda que por veces recorremos a fichaxes de xogadores nos concellos veciños.

-¿Que opinas das instalacións deportivas?

-Tanto os vestuarios como as gradas, o cerre do campo e o bar, podemos considerar que están ben. O que pretendemos agora é mellorar o estado do terreo de xogo e conseguir o alumado artificial.

-¿Como vos foi esta temporada?

-Quedamos clasificados en 7º lugar coma o ano pasado, pero considerando que se fixo un novo equipo adestrado por Antonio Arias "Costas", de Mosteiro Vello, coido que de cara á próxima competición teremos unha plantilla máis conxuntada. A máis da súa calidade deportiva, xogadores e directivos constitúen unha auténtica familia, feito importantísimo para acadar o éxito deportivo-cultural.

-¿Con que medios se finanza o equipo?

-A parte dos ordinarios, comúns a tódolos equipos, valémonos de aportacións de socios, donativos e ingresos en concepto de taquillas, etc. Tamén contamos cunha aportación municipal fixa de 200.000 pesetas, ademais doutras ocasionais que nos transfire a mesma institución.

-¿Quen foron os fundadores do clube?

-A creación da Sociedade Deportiva Paradela foi iniciativa de Xosé Manuel Mato Díaz, que continúa sendo o presidente. Outros socios fundadores son: os irmáns Luis e Manuel López Vázquez, Camilo González Pérez, Manuel López López, os irmáns Ovidio e Modesto Vázquez López e Xosé Xavier González de la Vega.

A Sociedade Deportiva Paradela é unha auténtica familia composta por directivos, socios e xogadores. Unha entidade representativa do noso Concello á que desexamos os maiores éxitos.

FONTES HISTÓRICAS DE SAN MIGUEL DE PARADELA

Unha das fontes manuscritas máis antigas referidas á parroquia de San Miguel de Paradela atopámola en RELACION DA VISITA PASTORAL REALIZADA POLO BISPO DE LUGO, DON LUCAS BUSTOS DE LA TORRE, EN TODALAS PARROQUIAS DA DIOCESE, no que se relata canto encontrou nelas, capelanías, cofradías, ornamentos, desperfectos e outros danos, que apreciou durante as visitas pastorais entre o mes de Outubro de 1700 e Xuño de 1703.

Outro libro de información, tamén manuscrito datado no 1755, é RAZON UNIVERSAL DE TODALAS PEZAS ECLESIASTICAS QUE HAI NESTA DIOCESE DE LUGO, que se realizou "para remitir a Su Majestad, sendo secretario de Cámara do ilustrísimo señor don Frei Francisco Izquierdo, bispo e señor desta cidade, don Antonio Cosentino de Texada". Dito secretario ocupaba un cargo equivalente ó do actual secretario do bispado, don Amador López Valcárcel, quen nos facilitou a devandita documentación.

Na "Relación da Visita Pastoral...", realizada no ano 1702, (traducimos ó galego) lemos: "San Miguel de Paradela. Cura D. Xoán de Losada e Quiroga, de idade de 58 anos. Presentación do Conde de Lemos, leva o cura tódolos froitos: primicias á Igrexa. Vale o curato co anexo (S. Lourenzo de Suar) douscentos ducados. Hai Sacramento, pía bautismal, cismeira de prata. Era pobre a igrexa. Hai maiordomo (recaudador das primicias para o sostemento da mesma) Antonio López. Ten a igrexa de final alcance (superávit) ó seu favor trinteseis reais. Debe esta igrexa á de Suar, seu anexo, 102 reais que lle prestou para dourar o retábulo. Queda mandado ó cura compre una linterna (para acompañar o Viático) e que poña chave na pía bautismal e que faga fundir a patena e que se faga de novo. Non hai capelán, sacerdote, ermita nin cofradía. Hai unha capela no lugar de Avelaira (sic), de don Pº Guitián. Visitouse e atopouse con decencia e o necesario para celebrar".

O documento de 1755 apórtanos os datos de que San Miguel, co anexo de Suar, "paga anualmente 16 fanegas de centeo ó Cabido de Lugo, 18 reais de subsidio (contribución estatal) e 12 de visita". O cura chamábase Domingo Antonio López.

En canto a datos civís da Parroquia de San Miguel de Paradela, cen anos máis tarde, no

Diccionario Madoz (1845) podemos ler varios datos curiosos para os lectores de hoxe en día: "Reúne 35 casas, varias fontes de auga potable e unha escola temporal pagada polos pais dos alumnos. O camiño de Monforte a Portomarín está mal coidado. O correo recíbese neste último punto tres veces á semana. Produce centeo, patacas, nabos, castañas, millo e legumes; cría gando vacuno, de cerda e lanar. Hai teares e muíños de fariña. Ten 34 veciños e 492 habitantes".

PARADELA (1)

¡Que verde e agarimosa a terra miña,
que poética na noite,
que algareira e riseira polo día!

Cando se viste o ceo de mouras tebras
saen grilos troveiros
para cantar á lúa voandeira.

Cando esperta o sol, roxo ca ledicia
ó ver eidos galegos,
choutan paxaros riba das floriñas.

¡Que verde e agarimosa a terra miña,
que poética na noite,
que algareira e riseira polo día!

Por iso, cando Apolo torna ó seo
do mar enfurecido,
tanto sofre que tórnase marelo.

(1) Do libro POEMAS POPULARES GALEGOS, (Ed. Celta-Lugo, 1968), de Manuel Rodríguez López.

A FESTA DE SAN MIGUEL (1)

Estoupan os foguetes polo ceo,
a música enche tódolos recantos,
saen en procesión da igrexa os santos
e o camiño, afervoadado, avanta cheo.

A mocidade enceta un parrafeo,
a vila esquece un intre dor e prantos,
da caste celta óense enxebres cantos,
aturuxos e o gaitero garuleo.

O Cruceiro, enfeitado con bandeiras,
preside a festa do Patrón do pobo
e bendice ós paisáns e as sementeiras.

Non é penedo amorfo, morto ou cego;
é o compañeiro fiel, sempre novo,
fillo do inxenio do solar galego!

(1) Do libro SAUDADE NO BULLEIRO, (Ed. Celta-Lugo, 1970), de Manuel Rodríguez López.

CANTIGA Ó CARBALLO (1)

Oh frondoso carballo sombrizo
que por séculos deches aveños,
agarimo e quentura ó labrego,
¡alumea o meu probe cantar!

Amodiño queimándose os cepos
o teu lume na anterga lareira
consolou os meniños e vellas
coa sagrada fogueira ancestral.

E nas mans do artesán do meu pobo
eres carro, eres grade e arado;
eres mango de sacha e machado,
faste cuba pra o viño gardar.

Longos anos ti fuches, carballo
o conforto das nosas aldeas;
a Galicia contigo está en débeda,
¡patriarca de cerna inmortal!

(1) Do libro SOLDADA MINIMA, (Edicións do Castro-Sada-A Coruña, 1979), de Manuel Rodríguez López.

DISTRIBUCIÓN PARROQUIAL DE PARADELA

Dezaseis das dezoito parroquias e anexos que compoñen o Concello de Paradelas encóntranse ó longo do Camiño de Santiago e da carretera comarcal Becerreá-Ventas de Narón e, aínda que representan a metade do territorio, acollen as tres cuartas partes da poboación total que, segundo o último censo, é de 3393 habitantes de dereito.

No vello Camiño Francés, citado por Manier, atópanse as de Ferreiros, Francos, A Laxe, As Cortes e San Xoán de Loio.

Santa María de Ferreiros, trasladada en 1790 ó lugar de Mirallos, ten unha fermosa portada con arco de medio punto, tres arquivoltas, interesantes capiteis e ábside románica. Entre as esculturas dos retábulos, destaca unha Virxe co Neno, do século XV ou XVI. Pertencen á parroquia de Ferreiros (195 habitantes) os lugares de Caraba, Delle, Ferreiros, Fruxinde (capela de Santa María), Mirallos, Parede (capela de San Roque), Pena, San Cristobo e A Veiga. A tradición asegura que nesta comarca existiu un hospital e un priorato.

Santa María de Francos (61 habitantes), comprende os lugares de Ferraría, Francos, Guimarás, Outeiro de Pena e Rozas. Moi preto do templo, de traza rural, hai un castro con resto de parapeto, infranqueable na parte superior, debido á mesta fraga.

A **Santiago de A Laxe** (164 habitantes), pertencen Castelo (capela de San Antonio), A Laxe,

Mercadoiro (con restos da vella calzada), Moimentos, Moutrás, A Pedreira, A Retorta, Sesmonde e Vilalvite.

Á esquerda, contemplando fermosas panorámicas de Pacios, capitalidade do Concello, chégase á parroquia de **O Salvador de As Cortes** (215 habitantes) cos lugares de As Cortes, Santa María de Loio (capela adicada á Virxe), Pacios, A Parrocha, A Tellada e Vilachá. A festa celébrase o primeiro domingo de Agosto, aínda que o propio día do Santo é o día 6. A Parrocha consta como donación á Igrexa do Apóstol nun documento do rei Alfonso II. No Castro de As Cortes hai un penedo coñecido por "Pena da Ferradura do Cabalo" que, na parte superior, presenta unha canaleta. Os arqueólogos coidan que foi un altar de sacrificios. Tamén se conservan restos do muro e do foso exterior do castro, que se atopa a douscentos metros do lugar. Na igrexa parroquial pódense admirar tallas do século XVI, un Cristo do XVI e outras do XVII. As Cortes, pola súa proximidade a Portomarín (4 kilómetros) mantén escasa relación coa capital do Concello. Santa María de Loio foi moi importante na Alta Idade Media, debido ás peregrinacións ó sepulcro de Santiago. Contou con importante mosteiro, fundado antes do século IX e restaurado por Quintila, que implantou a regra de San Fructuoso. A orixe da Orde Militar de Santiago relaciónase cunha assemblea de cabaleiros, celebrada no mosteiro de Santa María de Ribas de Loio, e co rei Fernando II que, en 1170 incorporou a Orde ó mosteiro. Do seu antigo esplendor, que Cartellá Ferrer viu en ruínas en 1600, só fican as referencias históricas. A capela actual, moi mal conservada, presenta un retábulo barroco e garda un Cristo do século XIII comesto pola couza.

San Xoán de Loio (26 habitantes), hoxe anegada practicamente na totalidade, ten dous restaurantes moi concurridos na época estival. A igrexa actual edificouse á beira das estradas á raíz da construción do embalse de Belesar.

EIXE SARRIA PORTOMARÍN

No eixe trazado pola estrada entre os límites de Sarria e Portomarín, á esquerda do río Loio, atópanse as parroquias de San Pedro de Barán, Vilaragunte, Andreade, Santa Cristina, San Vicente, San Miguel, Suar, Castro de San Mamede, Santabaia, San Facundo e Castro de San Martiño.

A parroquia de **San Pedro de Barán** (170 habitantes) está formada polos lugares de Barán, Cadeiras, Cortiñas, Outeiro, San Pedro e Tuimil. É coñecida polo importante castro elíptico no que

se atoparon restos arqueolóxicos que se gardan no Museo Provincial. A igrexa barroca ten un retábulo do século XVI, con artísticas imaxes, destacando as de San Pedro e San Pablo, do século XIV e unha orixinal Virxe-Nai cun demo ós pés tentando amamentar ó Neno. O sagrario, antiquísimo, mostra un pelícano alimentando os seus pitos co sangue que se lle desprende do corazón.

Santa María de Vilaragunte componse de Casanova, Cimadevila, Güián, Eirexe, Loureiro, Teibade, Teicide, Vilar (capela de San Antonio) e Vilaragunte. Ten 179 habitantes. A Igrexa conserva o frontis e parte das paredes laterais norte e sur do século XII con saeteiras, relevos e adornos. A porta oeste con arco de medio punto, dúas arquivoltas e tímpano coa Cruz de Calatrava está afectada pola posibilidade de esborrallamento xa que a parte alta da fachada ubra perigosamente.

O templo, ben coidado, está baixo a advocación da Virxe da Asunción aínda que a festa celébrase polo Rosario. Actualmente soamente se celebraba o Corpus, época de chuvias, pero segundo nos di como anécdota o párroco, Xoán González, durante os 36 anos que el leva de encargado da parroquia sempre houbo unha hora clara para facer a procesión. En Vilaragunte consérvase unha cruz monacal con inscrición datada en 1703, unha custodia do século XVII, un artístico incensario de prata e un cáliz do mesmo metal.

E curiosa a cuarteta dun confesionario do principio de século "Si confiesas un millón/y callas sólo un pecado/es nula tu confesión/y quedarás condenado".

Santiago de Andreade ten 17 casas e 75 habitantes distribuídos nos lugares de Eirexe, Campo, Agurtión e Andreade. A igrexa reedificada polo crego de Vilaragunte, está adicada a Santiago. A vella imaxe sedente do Apóstol (como a de A Laxe) era considerada avogosa contra as tormentas. De acordo cos ferigreses, foi vendida polo crego debido a que estaba comesta pola couza, e substituíuse polo Santiago actual matamouros. Coma en San Miguel, existe unha campaña que se tanxe en casos de partos difíciles.

Santa Cristina (120 habitantes) abrangue os lugares de Bermil (capela adicada á Inmaculada), Bricheiro, Condomiña, O Castro, Outeiro, Ríocabo (coñecido polas canteiras de pedra caliza), Santa Cristina e A Serra. O templo, que ardeu a comezos de século, ten un retábulo de granito e, no lateral dereito da nave, hai unha pía de auga que conserva sempre o mesmo nivel. A auga gárdase longo tempo sen corromperse, o que motiva a tradición de que a auga da Santa está bendita e ten a virtude de erguer a paletilla.

San Vicente (224 habitantes) comprende as localidades de Barrido, Cimadevila, Nai, Pereiraboa, Riocabo, Ríos, Rosende, San Vicente e Santa Mariña. A igrexa, segundo unha inscrición, data de 1634. A construción é sinxela, cun frontis de grandes bloques graníticos. Consta de tres retábulos ben ornamentados. No adro-cemiterio descubríronse sepulturas antropoides, unha das cales serve de pilón na casa rectoral. San Vicente é patria do bispo electo de Tui, Pedro López Ribera, que foi abade de Piñeira e membro da Xunta de Monforte durante a guerra de Independencia contra os franceses.

A parroquia de **San Miguel de Paradela** (326 habitantes) comprende Pacios, capitalidade do Concello, Abelaira, Carretería, Camporredondo, Millerados, Randulfe, O Rodillón e San Pedro onde parece ser que houbo unha igrexa e, ata hai pouco, conservaba restos dunha torre cuberta por silveiras que foi esborrallada para achandar o lugar chamado O Campo, na beira do camiño.

No límite da ferigresía, na Croa do Tournal (724 m.) existen restos castrexos. No cimo da plataforma ovalada de 114 por 67 metros, aínda se conservan anacos de muros e os vellos da parroquia afirman que a pedra das murallas da Croa serviu para facer a estrada.

A igrexa parroquial de San Miguel está a catrocentos metros de Pacios, no camiño de Randulfe, nun alto dende o que se domina a exuberante veiga e, ó lonxe, o monte Páramo e os Ancares. No igrexario pódese admirar un dos cruceiros mellores de Galicia esculpido con motivos da Paixón, o Cristo, a Dorosa e unha serpente enrodelada no fuste. Coñécese documentación de mediados do século XIII referida ó templo, que se debeu construír a fins do XII. A ábside é rectangular, o arco toral, sobre pilastra de rica ornamentación, é de gran interese así como os capiteis e a variada decoración de cadros e debuxos xeométricos. A campaña de Nosa Señora, citada por diversos autores como avogosa para as parturientas, fendeu e consérvase na sacristía para ser reparada.

A tradición conta que o templo antigo era capela dos Condes de Lemos. Pasou a ser parroquial tras o abandono da igrexa de Bricheiro (en documentos antigos: Bercheiro) da que existen vestixios. Dise que perdeu a súa condición de lugar sagrado por mor dun crime cometido no seu interior.

A parroquia de San Miguel está ó cargo de don Xosé Ojea Rojo, que tamén atende Suar, San Vicente e Santa Cristina. Ademais da festa de San Miguel, de escasa implantación, o terceiro domingo de Setembro celébrase a festa de Nosa Señora das Dores, de enorme eco en toda a comarca.

Ó deixar Pacios en dirección a Castro de Rei, á esquerda, encóntrase a casa señorial de Abelaira que conserva dous escudos e restos dunha capela. Segundo A. Losada Díaz e E. Seijas Vázquez, en Paradela exerceu xurisdicción don Gabriel Antonio Montenegro e Ron (1675) e tamén foi señora de Paradela dona Josefa Teresa Garza Sarmientos de Araújo. Os mesmos autores afirman

que o Conde de Lemos e Marqués de Sarria, don Pedro Fernández de Castro, protector de Cervantes, datou en Paradela a carta dirixida ó poeta Luis de Góngora Argote.

San Lourenzo de Suar (49 habitantes) compónse dos lugares de Celmán, Fixón e Suar. O templo conserva a portada e o arco triunfal románicos con abundosa decoración de rosas cruciformes e capiteis vexetais. As tallas do retábulo son do XVI.

A feligresía de Suar atópase na marxe dereita da estrada na costaneira vertente do río Loio, mesta de carballos, castiros e abeneiros.

Castro de San Mamede (106 habitantes) está á man esquerda da comarcal devandita nun alto, dende o cal óllanse as ribeiras da abrupta depresión do Loio con manchas arbóreas e praderías ideais para a inspiración bucólica.

Da prehistoria do lugar só nos queda a toponimia: Castro e Torre, e escasos achádegos castrexos que se conservan no Museo Provincial de Lugo. Pertencen a Castro de San Mamede: Castro, Higón, Torre e Tremeado. A igrexa foi construída a imitación do gótico e o frontis é moderno con boas pezas de sillería.

Santabaia (111 habitantes) está formada por As Cepadas, Cereixal, Santabaia, Toexe e Torre de Sandomil. A cinco kilómetros da capitalidade, chégase á igrexa en automóbil por un acceso da estrada Pacios-Aldosende. O templo é de traza rural.

San Facundo de Ribas de Miño, dende hai catro anos, ten acceso dende a dita estrada. Os vinteseis habitantes de San Facundo repártense nos lugares de Abeledo, Adegas, Lombao e Santa Marta. A igrexa foi declarada monumento histórico e, ó seu carón, pódense observar as ruínas do antigo priorato cisterciense que dependía de Montederramo (Ourense). Está situada preto do Miño, nunha suave ribeira vinícola. O templo de obra románica, con esculturas do século XVIII e tallas con incrunstracións, está plenamente descoidado.

Nas súas inmediacións, nun amplo castro de largacías panorámicas, atópase a capela de Santa María de Penarredonda, construída en 1708, segundo inscrición do arco toral. Dende o cume do castro óllase a capela do Faro (Chantada) e a de San Marcos (O Páramo). En épocas de seca e mesmo nas de chuvia arreo, os veciños das parroquias próximas sacan en procesión á Santa para, coa súa intercesión, alcanzar a normalización das chuvias. O castro descende abrupto cara o Miño polo norte e cara a ribeira do Trapa polo oeste. No monte da Trapa hai sinais de que se tentou explotar o ferro e existe unha cova con abundosas estalactitas.

Outra capela é a de Santa Marta, edificada en 1960 a raíz da construción da presa de Belesar,

que anegou as mellores veigas e viñas da parroquia.

San Martiño de Castro (121 habitantes) chamado tamén San Martiño do Alto, abrangue os lugares de Cabodevila, Esdulfe, Outeiro, Pol, Poste, Regatelo, A Reguenga, San Martiño e Vilarreguenga. A igrexa, sobre ruínas dun castro, como a maioría das igrexas rurais da comarca está rodeada dun adro-cemiterio, ten espadana de dous vanos, frontis de sillería e está cuberta de pizarra e dúas augas. O retábulo é neoclásico do século XIX.

Santiago de Aldosende (294 habitantes) atópase na falda do monte Acebedo (820 metros), na ribeira esquerda do Miño. Terra fértil, componse dos lugares de Aldosende, O Colado, Gondar, Lusorios, Bidul e Vilar. Ata o día 6 de Setembro do 86, data en que morreu de accidente, era párroco de Aldosende don César Campo García, que, ademais, atendía as feligresías de Santabaia, Reiriz e Chave (estas dúas no término de Saviñao) e a capela do Colado. Aldosende está unido á estrada de Pacios por un acceso recente que chega ó núcleo da poboación por unha pronunciada pendente. Na actualidade a parroquia de Aldosende está rexida por Xesús Trigo.

A construción da igrexa é de sillería granítica e o interior está ben atendido. No retábulo maior destaca un Santiago matamouros do século XVIII e Santa Engracia, copatrona da parroquia. O novo cemiterio está arredado da igrexa, no lugar chamado A Rosela. En Aldosende hai dúas tendas de comestibles e un taller mecánico.

Santa María de Castro de Rei, coñecida por Castro de Rei de Lemos, tal vez para distinguila da parroquia de Castro de Rei da Terra Chá, é a máis extensa do concello e ten 931 habitantes. Está formada polos lugares de Abelleiroá, Acebedo, Bacorelle, Bariz, Barreiras, As Bustaregas, O Bidueiro, Carballedo, Carballosa, Chaos, Cereixo, Edrada, A Enxamea, O Espiño, Feás, Ferreira, Foilebar, Folgar, A Mámoa, A Matanza, O Mazo, Mide, Mosteirovello, Paredes de Baixo, Paredes de Riba, A Parrocha, Penacorveira, Pereiro, Portocarreira, Preselas, Rañadoiro, Sacadoiro, San Martiño, Seara, Uceira Branca, Val do Couto, Valmigallo, Vilachá e Zouro.

A parroquia de Castro de Rei limita con Saviñao e Bóveda. É unha comarca montañosa, con pequenas veigas na orixe do Loio e nas vertentes de San Lourenzo, moi concorridas por enfermos que sanaban as doenzas da pel ó contacto coas augas fluviais de virtudes curativas, segundo a tradición.

A Pena Ventureira, A Puchiña e o alto de Combeiro son os cumes maiores da parroquia. Mosteirovello con alumado público e acceso ó campo da feira, é a capitalidade da feligresía. Do antigo cenobio, que dependeu de Carracedo, no Bierzo, e de Montederramo durante a desamortización de Mendizábal, só nos queda o topónimo e algúns vestixos na igrexa emprazada a

un kilómetro do lugar.

O templo que foi queimado o ano 36, conserva a ábside e dous ventanais románicos. Tres veciños de Portocarreira están ó cargo dunha cruz procesional de prata do ano 1730, de gran valor artístico, semellante á que se conserva en Vilaragunte.

Hai capelas en Cereixedo (imaxe de Nosa Señora das Neves, do século XIV); Feás (San Roque); O Mazo (tallas do século XVI); Paredes de Baixo; O Pereiro e en San Martiño, que conserva unha talla románica de San Xoán e está baixo a advocación da Inmaculada.

Na parroquia de Castro de Rei abundan os topónimos como "modorra" e "mámoa", de orixe prehistórico. Na actualidade a agricultura, antes rutinaria, está a modernizarse e xa existen explotacións agropecuarias de importancia.

Castro de Rei celebra importantes feiras o día 3 de cada mes e o primeiro domingo de outubro é moi concurrida a festa do Rosario. O centro comercial da parroquia é Mosteirovello, con tres tendas de comestibles, tres bares, un ferreiro, un xastre con negocio de tecidos e un comercio de material para construción. Tamén ten servizo de "taxi" e cartería. Con escasos servizos ata hai pouco, no último quinquenio Castro de Rei conseguiu unha importante rede de estradas e de accesos coa axuda da Deputación e do Concello, pero non hai que esquecer o afán de superación dos veciños e o seu esforzo persoal que se verá compensado en canto se aproben as subvencións para o rego asfáltico das importantes vías ás que facemos referencia noutro capítulo.

ADMINISTRACIÓN RELIXIOSA

Dezaseis parroquias e anexos do Concello están ó cargo de seis cregos, algúns dos cales, administran, ademais, outras feligresías de concellos colindantes: Xosé Ojea Rojo (San Miguel con Suar e San Vicente con Santa Cristina); Xoán González López (Vilaragunte con Andreade e con Castro de San Mamede); Xesús Trigo (Santabaia e Aldosende); Ovidio Portomeñe Vázquez (As Cortes e San Facundo con San Martiño); Antonio Pérez Díaz (Ferreiros e A Laxe con Francos) e Xosé Busto Busto (Castro de Rei). Dúas parroquias (San Pedro de Barán e San Xoán de Loio) están administradas por Antonio Fernández e Antonio López Vázquez, dos concellos veciños de Sarria e Portomarín respectivamente.

VELLAS TRADICIÓN

A CAMPAÑA DE NOSA SEÑORA

Xa dixeran que Paradela está no Camiño Francés ó Sepulcro do Apóstol. Eu coído que o nome venlle de que, nesta bisbarra, os romeiros tomaban un pequeno descanso no seu peregrinar antes de facer noite en Portomarín.

Pois ben: por mor do ir e vir xacobeo, Paradela ten raiceiras relixiosas moi profundas e, aínda non hai moitos anos, as campás eran o medio de comunicación para convocar os feligreses ós rezos. É curiosa a virtude da campaña de Nosa Señora que estaba no máis alto do campanario de San Miguel e tiña un so finísimo que se oía de moi lonxe.

Cando unha muller era receosa para dar a luz, o campaneiro tanxía a campaña e os labregos, aínda que andiveran traballando no agro, púñanse de xeonllos a pregar á Virxe para que a valera no parto. ¡Era un remedio santo!

¿Como veu dar a San Miguel?

Contoume a miña aboa, a señora Concha de Randulfe, que nunha ocasión caeu na poza de Pías un boi e, cando saíu fóra sano e salvo apareceu coa campaña pendurada nun corno cun letreiro que decía: "Campaña de Nosa Señora".

O crego levouna a San Miguel e colgouna no cimo da espadana de xeito que, para tanxela, o campaneiro precisaba dunha abaloira. Hai anos que fendeu e agora está na sacristía. É curioso: en Rusia hai outra que cando soa, as mulleres malparen. A Cándida de San Pedro ten un libro que o di.

As outras dúas campás de San Miguel chámanse Santa Bárbara e Santa Lucía. O pobo comprendía o significado das súas badaladas: cando morría unha muller, a grande tanxía tres veces, seguida dun toque da pequena. Cando había Sacramentos, repenicaba por longo, primeiro a Santa Bárbara, e despois a Santa Lucía. Cando o abade saía con El Señor, daba unha repinicadela soamente. No tempo das mallas, para escorrentar o trono, as campás de San Miguel cantaban: "Tente nube, tente tu/que Deus manda máis que tu./ Garda o viño, garda o pan/de nubeiros de alquitrán..." Tamén tanxían a Anxelus, chamaban á Misa e anunciaban as festas. O campaneiro, cando remataban as mallas, pasaba polas casas da parroquia e quen dáballes ovos, quen fabas, quen chourizos e, os máis, medio ferrado de pan. Hoxe xa non hai campaneiro. Hai anos que tamén el emigrou e as campás esqueceron a súa fala.

OS MOUROS ESTIVERON EN PARADELA

Na Croa do Tournal seica estiveron os mouros. Eu non o aseguraría, claro está, pero os

vellos do lugar din que sí.

Fun moitas veces á Croa, maiormente de rapazolo, porque alí era donde gardabamos a facenda. Eu ía moi gustoso por divertirme coas rapazas. Pode que houbera mouros, si, pois teño idea dun muro medio esborrallado e oín contar que, para facer a estrada, carretearon moita pedra do Toural e apareceron abondosas pezas de barro e pedras redondas cun burato no medio, empregadas polos mouros para moer a gra. Tesouros dudo que os houbera; pero o primo Xesús de Millerados, Deus o teña na gloria, apugnaba que hai unha cadea de ouro que baixa pola Fonte Branca ata a poza grande de Pías. Eu non creo tamaña andrómena, ¿como vai habela e, para máis, cun longo de media legua? O vello Saraibas do Cabo tamén insistía ser certo que os mouros acochárona baixo terra. ¿Será conto? ¡Quen sabe!

Onde si hai un tesouro é no Rodillón. Un crego vello daquel lugar, hai moitísimos anos, gardou moito ouro nunha ola de barro e enterrouna na cortiña debaixo dun penedo. O Delmiro seica atopou dúas moedas e os veciños cavaron para ver de descubrir a ola; pero non deron con ela.

En Higón hai unha cova que foi dos mouros. En Riocabo de Cima tamén hai outra, que fun ver co Suso de Toexe. Ten a entrada moi doada pero vai estreitando e afondando cada vez máis. Aínda que levabamos foco de bolsillo, tivemos medo e demos volta por se houbera un teixo, algún zorro ou culebróns.

Hai fundanza de que os mouros viviron no Cocheiro do Castro de Santa Cristina. Aínda vive a Xulia do Zoqueiro da Serra que me ten contado que na casa das Pozas, tiñan unha rancha que escapáballes cara ós penedos do Cocheiro. ¿Cal era a razón? Pois que alí vivía unha moura que, cada día, lle valeiraba un cribo de millo á rancha coa idea de cebala para ela e os seus. Pero, cando a ama descubriu o caso, matou a rancha. Seica moito rifou con ela a moura, que berraba:

-¡Non cha cebei para que veñas agora ti e a comas!

CO LIÑO PERDEUSE MOITO LABOR

Na nosa casa aínda se colleitaba ben liño, pero eu teño moi pouco recordo daquelas labours da miña nenez, hoxe desaparecidas por completo. Por iso transcribo ó pe da letra o que me contou o Tío Avelino de Randulfe.

"Para sementar o liño, primeiro era mester preparar ben a terra cun arado de ferro, que tiña a rabela de pau de carballo. Logo, con outro de madeira, marxábanse as treitas e despois sementábase a liñaza a man. Para saber se estaba ben sementada, pousábase na terra un dedo mollado en cuspe. Se se apegaban ó dedo nove pebidas, estaban bastas demais; cinco ou sete eran abondo.

"Cando o millo era nado e medraban herbas ruíns, ían as mulleres a mondalo, de xeonllos polo chan e ata de arrastro. ¡Canta troula facían! E tamén cánta algarabía cando se colleitaba, cando se ripaba para quitarlle a baga, cando se engalaba e cando, pasados nove días, se extendía ó sol, ben igoaladiño, antes de mazalo cuns mazos de madeira...

-¡Imos ó tascadeiro da casa de Baixo! ¡Á casa do medio! ¡A tal ou cal lugar...!

"Sempre se poñían de acordo os mozos e as mozas para formar farras e facer trasnadas.

"O tascadeiro preparábase case sempre nunha corte. O dono da casa libraba o gando e estrábaa con palla centea. Cando era cativo, alumabámonos con candís de gas, pero na miña mocidade xa os había de carburo e talmente parecía que estabamos no ceo. Por veces, os rapaces apagabámoslos a propósito para poder roubar bicos ás rapazas.

"Antes de tascar, o liño poñíase en madras. Trinta madras xuntas formaban unha mea e, coas meas, facíanse feixes atados cunha correa de palla centea e metíanse no forno, aínda quente, aproveitando que se cocera o pan. Desta maneira tascábase mellor.

"Para este labor preparábase unha mesa con dous buratos e, en cada burato, espetábase unha táboa de buxo, en forma de espadana, chamada tascón, labrado máis fino por un lado ca polo outro. As mulleres sentábanse cun mañuzo de liño debaixo do cu para que non enfriara e, ó mesmo tempo para que lles dera calor, cousa que estimaban moito.

"Os tascóns servían para sacarlle os tanascos ó liño. Para que non se arrincaran da mesa e que as mulleres puideran traballar cómodas, un home andaba cunha machada e cun martelo metendo cuñas de madeira onde facía falla.

"Á hora do xantar, as cocíneiras servían leite e torta de millo e, logo, aló pola tarde, as mozas novas falaban nervosas unhas coas outras: "¡Agora logo ven, muller!" "Non, xa non che é nada" "Onte acabouse todo..."

"Elas, aínda que puideran rematar pola tarde a laboura toda e marchar cada unha para a súa casa, facían o tempo ata que chegaban os rapaces, tapados cunhas mantas antigas de la e liño. Cada un acaroábase á que lle tiña botado o ollo, sentándose detrás dela no mesmo tallo.

-Retírate, retírate-, dicían elas; pero ó mesmo tempo íanse botando para diante, deixándolles sitio para que se sentaran a gusto. Logo eles, xogueteando, daban en tarabelear coas mans pero de traballar, ¡nin res!

"Contábanse contos con pementa e moitas mentiras. Ós mozos máis ousados, as rapazas atendíanos mellor. Dos cricas facían a risa. Eu non era dos máis botados nin dos menos; pero algún aínda se propasaba, coma o Farruco da Fonte, que sempre chegaba cantando e aturulando e, por veces, tocando unha gaita ou a pandereta. ¡Cantas veces formamos ruada deica ás dúas ou ás catro da mañá, bailando, cantando e batendo en caldeiros vellos cando non había música!

"No tascadeiro, ó liño soamente lle sacaban a maleza toda; pero, logo, as mulleres da casa facían

outras labouras. Cun restrelo, separaban a estopa e as estrigas; fiábano co fuso e coa roca; ensarillábano facendo meas que cocían nun caldeiro botándolles cinsa para que branquexaran; lavábanas no regueiro e estendíanas deixándoas ó serán varios días e, finalmente, devanábanas facendo novelos cos que as tecedeiras confeccionaban as teas. Das estrigas saía o lenzo e da estopa outro lambicio máis bravo para, poñamos por caso, facer sacos para carrear a fariña.

"¡Moito traballo daba o demo do liño! Pero non hai vello que non se lembre daqueles labores cun deixo de saudade. E, aínda que os tempos cambiaron, non hai labrego que non garde unha colcha ou unha saba de liño con grande apego e agarimo".

RETRANCA E HUMORISMO

O celme máis enxebre da sensibilidade popular atópase, a pouco que se pescude, a moreas, nas aldeas de Paradela, parolando cos paisanos, depositarios da lingua, sabedores dos costumes ancestrais e mestres á hora de compangar a retranca e o inxenio coa doada facilidade imaxinista e co humorismo que lles ven de vello.

O paisano galego é un sicólogo nato para captar axiña o bo e o malo; é un home de espírito inqueda, que non cansa de cismar e profundar nas vivencias íntimas da alma, de canto o cingue e dos aconteceres de cada día para logo desenvolver a súa sensibilidade creadora, aleccionarnos coma un pedagogo cos contos sarcásticos ou pícaros, raposeiros ou cun aquel de amolar un nisco, pero sen ferir a ninguén e sempre cun engado enxebremente galego.

Lémbrome de moitos personaxes, ós que troco o verdadeiro nome, capaces de facer felices ós seus oíntes a carón da lareira, no café, nos intres de folganza no tempo da seitura ou nas mallas, contando trouladas e lérias, de vagar, e sen présa.

O Ramón do Costas era da parroquia de Castro de Rei, do lugar de San Martiño. Na festa do Rosario, os compañeiros fixéronlle crer que a mestra estaba namorada del e o bo do rapaz, sen cavilalo un intre, estreveuse a falarlle. Ela, seguindo coa leria dos mozos, díxolle:

-Gustar gústasme, pero eu non me afaría na casa dun labrador.

E el contestoulle:

-Na miña casa non somos labradores. O meu pai é tratante de carnes e untos. Vende untos por centos de toneladas.

Tamaña fachenda valeulle o alcume de "Ramón dos Untos".

Tamén era moi popular o Benigno de San Vicente. Sucedeu que o cacique do pobo, da casa do

Secretario, tiña un encargo urxente para Lugo e aló mandou ó Benigno que foi e veu alancando no día.

Don Ramiro díxolle admirado:

-¡Vaia ho! ¡Nin que foras un "paquete" facturado volvías máis axiña!

Dende aquela, ó Benigno, quedoulle "O Paquete".

Outro paisano moi interesante era o señor Pedro de Millerados, que estivera empregado de fogoneiro no ferrocarril aló en Monforte. Por mor dun accidente, quedáralle unha perna máis curta ca outra e deron en chamarlle Patachica, alcume que, co tempo, convertiuse en "Pataquiña".

Podía falar de moitos homes "célebres" de Paradela; pero, dos vivos de hoxe en día, o Avelino de Randulfé quizais sexa o máis popular. El sabe choscar o ollo con picardía e aledar as xuntanzas de amigos cos seus acudidos ategados de retranca, que non esmorecen nin se murchan, porque teñen a orixe no sustrato espiritual do humor que aniña dentro de nós mesmos.

O AVELINO DE RANDULFE

O Avelino de Randulfé é moi querido en Paradela; pero tamén, a moitas horas de tren, lonxe da súa Terra, ten amigos e veciños que lle queren ben e gozan de falar con el porque é un home moi bromeiro e sempre cun fardel de contos novos deprendidos a carón da lareira ou nas xuntanzas cos compañeiros nas casas da Pega, do Xerardo ou do Serafín; no adro da igrexa e mesmo nas rogas; no tempo da seitura ou na bouza...

Durante uns días, poucos abofé, na Cidade Condal, onde traballei ata hai dous anos que voltei á Terra e me afinquei en Lugo, compartín xantar e teito co tío Avelino de Baixo de Randulfé.

¡Moito medra o home lembrando e contando cousas da nosa Terra! A súa voz é potente coma o trono cando trata de cousas serias: mortes, estragos, inxusticias... Escacha coa risa se o conto é un algo cargado de pementa e pebre... Tórnase engaioladora cando fala cos meniños, que atenden os seus ditos e bromas, xogan, amigan con el e xa non se lle ceiban. Madia leva: ¡Non hai home máis neneiro que o Avelino de Randulfé!

A Pedra de Nai

Pero tamén os maiores reloucamos cos seus contos.

-¡Vai que non sabedes o conto da Pedra de Nai?, preguntou.

-¿?

-Cando eu era mozo había un matrimonio que vendía trangalladas en Nai -daquela celebrábase feira no lugar- e, no chan, a carón dunha pedra onde se sentaba a vella, pousaban as mercaderías. Seica tiña moita clientela; pero sucedeu que morreu o patrón e a paisana deixou o choio e sempre andaba a laiarse:

-¡Ai, miña pedriña de Nai! ¡Ai, miña pedriña de Nai!

As fillas xa estaban cansas de tanto laio e a máis nova delas deu en cismar e díxolle ás irmás:

-¡I-el non terá acubillado baixo da pedra a morea de pesos que, segundo as linguas da xente, empetou co noso pai?

A cubiza do tesouro foi a causa de que as catro rapazas acordaran levar á nai, chea de achaques a coitada, nun carro, sentada como unha madame en almofadas de la ben espilida para que non se mazara cos tumbos do armatoste, a rolar polas corgas cheas de lama e coios...

En chegando ó campo da feira, a vella transfigurouse coa ledicia e cál non sería o aglaio das fillas cando a nai, esfregando as pousadeiras na pedra, deu en berrar sen acougo:

-¡Ai, pedra de Nai, pedra de Nai, canto aquí gocei co voso pai!

A Ruda

O tío Avelino é un home moi sabido nas ciencias do noso pobo. El coñece a maior parte das herbas que teñen a virtude de curar: o cecimbre, que se dá moi doado nos Chaus, é un gran remedio contra as lombrigas dos pequenos; a cogolla, que medra con forza na Lucenza, é do mellorciño para evitar a calvicie e, verbo dos noxos estomacais, non hai cousa como o asente. Pero escoitade o que asegura da raíña da herboristería:

-A ruda é boa para tódalas doenzas. Non hai outra coma ela en todo o reino de Galicia. Chirriscada en saín vello, cun par de ovos, un bo cortezo de pantrigo e un neto de viño de Aviado, é remedio superior contra o decaemento.

O Avelino de Randulfe -así era como firmaba durante o servizo das Armas en Guadalajara para diferenciarse doutros sete "López" coma el- explica con seriedade a súa receta; pero logo esacacha coa risa e engade:

-As mesas ben abastadas descoñecen esa menciña. Caciques e cregos prefiren unha boa lacoada con grelos.

Esquecíame decirvos que o apelido "Randulfe", froito do seu apego ó lugar onde naceu, serviulle de moito na "Milia". Perdíanselle moitas cartas e dende que empezou a empregalo, non lle fallou unha.

O Choio da Democracia

Como xa dixen, o Avelino pasou pouco tempo con nós porque o seu afán era marchar para poder estreitar axiña entre os seus brazos a familia e pasar xuntos os días de Nadal.

-¿A que se debe -pregunteille- o teu humor? ¿Como fas para discurrir tantos contos?

-Dende novo, respondeu, xa sempre fun moi tarabelo. Pero non deas moito creto ós meus chistes pois, por veces, fago como a vaca que está dando leite e, cunha patada tírao todo.

-Non será tal, atallou a miña muller.

E o Avelino, con ollos de picardía e sorriso nos labios, dixo:

-Estades ben equivocados. Eu soamente cavilo trasnadas. Vivo só e non hai quen me rife nin quen me leve ó rego, de modo e de maneira que boto unha hora boa e outra peor. Iso sí, cando me enrengo, din que son moi malfalado; pero non é tal porque pronunciar pronuncio ben.

-Non hai home -interrumpín- máis de palabra ca ti. Todos o din:

-É verdade.

E engadiu:

-Debo cavilar ben o que falo porque palabra que dea, quero cumprila. O que nunca prometeré é non ter máis arroutadas porque, entón, xa non viviría ó meu aire. Por veces, eu téñovos ideas ruíns, coma o demo maior do inferno. Certo que non me ven de caste; pero tamén o demo tiña excelentes irmáns, como o Patrón da nosa parroquia, San Miguel, que foi quen o chimpou ós infernos; pero así e con todo fíxoo xefe dos outros demos. Aínda que os meus se poñan en contra miña, tamén conto que non me desamparen e me dean un cargo. Hoxe en día, con iso da democracia, hai moitos choios. Tododíós é presidente ou secretario de algo.

O traxe da Benigna

Na mocidade, o Avelino botara unha tempada en Barcelona e, segundo conta, estaba namorado dunha rapaza que vivía na rúa de Muntaner e, cada canto, facíalle unha visita. A filla da porteira da casa, en canto chegaba el, berraba:

-¡Mamá, aquí ven o noivo da Benigna!

-Moito me amolaba a cantinela da pequena; pero o que máis me enrengou foi que un día a Benigna díxolle:

-Acompáñame á costureira.

-¿E logo? ¿Por que?

-Tes que pagarme un traxe.

Que a Benigna lle quixera cobrar as aventuras amorosas, caeulle tan mal ó Avelino que liscou e non voltou endexamais cabo dela. Agora, despois de tantos anos, lémbrese do caso e di:

-Pagarlo sería cousa de noxo. ¡Ó pensalo, ata ela me dá vascas!

O xantar da Tarabela

Tamén foi pavero o que lle pasou coa Gumersinda do Trobo, alcume que lle puxo el porque era grosa coma os cepos -en Paradela chámanse trobos- onde se mazan os toxos para as bestas.

Sucedeu que un día invitouno a xantar e, cando chegou a hora fixada, coidando que lle tería preparado un gran convite, presentouse na súa casa e todo foi petar na porta e saír ela correndo, coa argallada de que levaba moita présa por mor dun enterro.

-¡Nin para min mirou! A Gumersinda era unha tarabela. Non llo tomei a mal porque tamén eu lle teño feito moitas trasnadas.

O GAIOSO DAS CORTES

O Tesouro de Santa Cruz de Loio

San Salvador das Cortes atópase no castro do mesmo nome. A capitalidade ten poucos veciños, sendo Vilachá o lugar máis poboado da parroquia. Había tempo que non visitabamos ó amigo Gaioso e atopámonos con dúas novidades: o único comercio de ultramarinos pechou a raíz do imposto do I.V.E. e -boa cousa- pavimentáronse os camiños do pobo, noutrora cheos de lama.

Dende as Cortes, óllanse os castros de Portomarín, Ferreiroá e o de San Mamede. É sabido que os antigos situaban as súas fortalezas de xeito que se puidesen defender dos inimigos. Moi preto atópase o monte do Castrillón onde se encontraron restos do convento de Santa Cruz de Loio. Aínda se pode ver unha sepultura escabexada nun penedo que conserva o releve dun home. É curiosa a historia que lle oímos ó Gaioso relacionada co solar do desaparecido cenobio, hoxe inzado de silveiras, propiedade dun veciño de Sandomil.

"De neno -díxonos- os vellos contaban que, a pesar dos outros castros que defendían o convento, os mouros conseguiron atacalo e prenderon ós freires e leváronos como escravos para as terras de onde eles procedían, agás un, mal relixioso por certo, que salvara gracias a que fora ás mozas a Higón. Os presos -seguíu contando o Gaioso- laiábanse: "Non sentimos de cousa ningunha máis que do ouro que tiramos ó pozo". Pero non houbo maneira de lles facer aclarar se se referían ó pozo da auga ou ó do río. O caso foi que os mouros esborrallaron o convento e removeron as terras todas, en procura do tesouro sen dar atinado con el, e plantáronas de viñas. Preguntaredes -engadiu- o mesmo que eu lle preguntaba ós vellos: ¿Apareceu o tesouro?. E

dígovos: eu penso que o tesouro está na man de quen o ten, se o ten".

¡Que ocasión se houbera vagar!

O señor Gaioso acompañounos á capela de Nosa Señora de Loio, anexo de San Salvador, que celebraba a festa o 15 de Agosto. No lugar soamente quedan dúas casas. Non ten que ver coa parroquia de San Xoán de Loio, anegada practicamente toda ela polo embalse. Nesta, ultimamente, xunto á ponte, construíronse tres casas, dúas, con servicio de restaurante. É un lugar moi concurrido pola extraordinaria beleza da paisaxe e para practicar o deporte náutico.

A parroquia de San Xoán de Loio, aínda que pertence ó concello de Paradela, está ó cargo do crego de Portomarín, don Antonio López Vázquez.

Outra capela de vella tradición relixiosa é a de San Berto, xunto ó río Loio, a poucos metros abaixo de A Tellada.

As parroquias, por mor da emigración, viñeron moito a menos. Cregos tamén hai poucos, por iso non é de extrañar que don Ovidio Vázquez, párroco de As Cortes, administre as de San Martiño e de San Facundo. Nesta, celébrase cada ano unha romería moi popular á que o Gaioso non faltaba endexamais cando era novo. El recorda un caso moi chocante que non ousaba contar porque "a troita morre pola boca" e, ante a nosa insistencia, cavilou un intre e pediu: "peche o cotrifol" (así lle chama ó magnetofón) senon non predico". Botou unha gargallada e ó fin decidiuse:

"Cando eu era un rapaz, o que manexaba ben un pau era o rei; mais iso rematou ó vir a pólvora. Isto foi como volo conto. Sucedeu que cando as mulleres estaban a preparar as merendas, os mozos de Lombao e os de Xián, que andaban turrados, esnafráronse a paus e as mulleres alporizáronse todas e caeron de costas erguéndolles o aire as saias ata a cabeza. A liorta trocouse en troula cando o Evaristo de Tremeado, en vendo as mulleres coas coxas ó aire, laiouse: ¡Oh, que ocasión, se houbera vagar!.

Nin avarento nin pailán

O Gaioso de San Salvador de As Cortes é un home moi arrogante. Dende que chegamos á súa casa non parou de nos ofrecer merenda e viño. ¡Vai por viño, muller!, decíalle á súa dona. Ante a nosa insistencia de que só queriamos auga da fonte, a Xusta serviunos ó noso antoxo e espetouille: "eu quedei por abundante e ti por facañera".

Incansable conversador e leal cos amigos, sabe escoller as boas amizades e librarse dos aproveitados porque -na súa conversa enréstranse os ditos vellos- "o que ceda o seu en vida colla un fol e pida".

Isto vén a conto do que lle sucedeu un ano polo Preceuto. El, coma os demais feligreses, foi á igrexa para oír un freire predicador parente do capador de Vilachá. E quedou maravillado co seu sermón.

Á saída da misa, o Silverio, tal era o nome do capador, díxolle:

-Gaioso, ti tes un año. Traino á casa do crego que o comemos.

El non quería pasar por avarento nin por pailán. A resposta saíulle pintada:

-E logo ¿como queres que coma o año se aínda non llo paguei a quen mo vendeu?

CONTOS QUE NON SON CONTOS

Os costumes, tradicións, historias e contos que vades ler, recordos aínda vivos nos veciños da nosa comarca, escoiteinos ás nosas xentes moitas veces. O meu labor, acertado ou non, consistiu en escolmar un feixe destas cousas sinxelas embazado pola emoción de recordos lonxanos e como un pequeno homenaxe á miña Terra.

Os ovos da Otiliña

Na Condomina había un home que se apelidaba Torres; pero era coñecido por "Torrexón". El tiña unha noiva en Cereixal, na parroquia de Santabaia, que se chamaba Otilia e un día de auga, que a foi a visitar, ós pais da rapaza antoxóuselles que había facer noite alí, por mor do temporal. El quedou, aínda que de mala gaña debido a que andaba lixeiro de ventre.

Á mañá seguinte, cando se ergueu, díxolle á noiva:

-Mira, Otiliña, quédache unha pouquiña cousa na cama; pero non o digas a ninguén.

-¿Para que deixaches nada?

-Eche moi pouquiña cousa, pero cala, que non se saiba.

Cando a rapaza foi mirar e atopou a picañada, limpouna e calou. Como era un bo herdeiro, ela seguiu queréndoo e casaron.

O Torrexón levouna para a casa e, cando lles naceu o primeiro fillo, foise a ver ós sogros para notificarlles que a Otilia tiña un meniño e eles déronlle chocolate e melindradas para a filla e un queipo de ovos.

De volta, pola chousa da Codeseira, co seu queipo pendurado dunha caiada, sentíu cantar o gaio no cimo dun carballo.

¡Guá! ¡Guá! ¡Guá!.

E el, que era un home moi medoso, mirou alporizado para arriba e o queipo esvarou da caiada estrelándose os ovos no chan.

¡Cantas veces lle oín o conto! Sempre remataba desta maneira:

-¡Levei unha amoladura do diaño! Viña cun queipo de ovos para a miña Otiliña e sentín o gaio: ¡guá! ¡guá! ¡guá! e alí fixen a tortilla antes de chegar á casa.

O comido polo servido

O Balbino gustaba de engaiolar ós demais cos seus contos. Unha noite, alumado por varios netos de viño, dixo na casa da Pega:

-Cando era mozo botaba catro horas de camiño para ver á rapaza que máis estimei neste mundo; pero non casei con ela porque estaba enferma. Ela sabía que non podía ser casada e non tomou a mal que casara con outra.

-¿E que che pasou coa Guitiana?, pregunteille ó Venancio da Fonte.

Todos sabían o conto. Non había quen descoñecera os amorios do Balbino coa Isaura: era ama dunha casa rica, que tiña dúas caballerías, catro bois, unha ducia de vacas e cebaban moitos ranchos. O seu home ía vello e precisaban un criado. Un amigo aconsellou ó Balbino:

-Vaite cabo dela. Poderás facerte o seu querido e paparás unha vida coma un crego.

E así foi. A muller ilusionouse con el e o Balbino pasou os primeiros anos da súa xuventude servindo á Guitiana e servíndose el tamén. ¡Cantos ovos sorbidos lle deu para que non esmorecera!

Unha vez, na sega da herba, mentres o patrón crabuñaba as gadañas, o Balbino foi xunto da ama, que estaba botando unha sesta e meteuse con ela no leito. O vello, que xa se maliciara, subiu ó cuarto e, ó velos xuntos na cama, colleu a escopeta e gracias á Guitiana que berrou:

-¿Ti estás tolo, seica? ¿Non ves que lle estou cosendo un botón da camisa?

-Non sei se o home creu o achaque que lle puxo a muller -remataba sempre o Balbino- ou se estaba agradecido polos meus servicios. O caso évos que cheguei a ser o seu home de maior confianza.

Cousas da mocidade

O Saraibas do Cabo era un home moi ocorrente e prosmeiro. Eravos o diaño!

Unha noite estaba de parrafeo cunha rapaza que non lle paraba de pedir:

-¡Vaite, vaite que hoxe teño moita présa!

E el ¿que pensou? Que a moza agardaba por outro rapaz. E marchar marchou, pero escondeuse no tendal xunto á porta.

O que tiña ela era que andaba con moita destemplanza e non se estreveu a dicirllo e cando coidou que el xa camiñara, volveu botar fóra e foise ó tendal a facer de corpo mesmo ós pes do Saraibas, pónndolle pernas e zapatos todo perdido.

Noutra ocasión que fora ás mozas, botóuselle a noite e, conque chovía a ballón, agarimouse nunha palleira. Enriba da herba había a albarda dunha besta e, pola mañá cedo, entrou unha vella por unha presa de herba para lle dar á marela namentres a muxía e, ¿que cismou o Saraibas? Para asustar á patrona fixo esbarar a albarda; pero saíulle a porca capada porque non se decatou do atafal e, ó tirar o aparello, quedou preso polo pescozo, caendo el tamén onda a vella, afouciñando no chan.

O w.c. das mulleres

O Baldomero de Guimarás acompañou ó Ernesto a Lugo para arranxar en Previsión o expediente de Gran Invalidez por cegueira absoluta e, cando ían por Santo Domingo díxolle o Ernesto:

-Baldomero, por aquí ten que haber un servizo público.

O Baldomero, que non sabía ler, encamiñouno ó W.C., pero o Ernesto, segundo entrou, uliu pinturas e lardumiadas femeninas e, botándose fóra, dixo:

-Pero, Baldomero, me cago en tal, este non é o servizo dos homes. Eche o das mulleres.

-¿E como o sabes?

- Polo ulido.

O compañeiro quedou varado. E, en chegando a Pacios, dixo na casa do Xerardo:

-¡Hai que ver o olfato que vos ten ese home, que, polo ulido, coñeceu o W.C. das mulleres!

A Festa dos Milagres

Sucedeu que, cando o Rosende de Moutrás estaba estudiando para crego, invitaron ó pai á festa dos Milagres na casa do Grilo da parroquia de San Martiño e o estudante, que estaba de vacacións, pediulle que o levara con el.

Nos Moimentos atopáronse cunha rapaza, invitada tamén, e seguiron os tres de parola deica San Martiño; pero, en chegando casa do Grilo, entrou primeiro o vello e eles quedaron falando fóra un anaco.

Xa estaban para xantar e o pai do Rosendo, vendo que os rapaces se demoraban moito, baixou e sorprendeunos bicándose tras da palleira e o coitado, que louqueaba por ter un crego na familia, en vendo aquilo berrou desconsolado:

-¿E iso son os Milagres? ¿E iso son os Milagres?

Tres cabalos perdidos

O Froilán da Veiga andivera arando todo o día cos bois e, cando chegou á casa desxunguiunos pero non se acordou de sacarles os vetillos, que lles puxera para que non paceran e, claro está, os bois non comeron.

-O Sameigo e o Marelo non comeron cousa, berroulle a muller.

-Anda que mañá van traballar igual, contestoulle o Froilán.

O romper do día, en xunguíndoos, decatouse que tiñan os vestillos postos e levou unha renegueira do demo e aínda que o traballo apuraba, sentiu moito aquel polos bois e, conque el era o causante, deulles descanso.

Outra vez, que perdera o cabalo, dixéronlle que fora onda o señor Farruco do Campo, que el axudarlle a buscalo. Xa anoitecera e non era caso de andar un home só polos camiños inzados de lobos.

O Señor Farruco, que era moi ocorrente, díxolle:

-Ven acá. Ven acá. Métete dentro, que estaremos mellor a carón da lareira botando un neto. Faime caso e deixa que o coma o demo. Agora anda un cabalo perdido Deus sabe onde e, se saímos nós tamén, seríamos tres cabalos perdidos.

El era un brután, pero ela non o era menos

O Miguel da Condomiña era da parroquia de Santa Cristina e levábase moi mal coa muller, que se chamaba Amadora. El, en vez de chamarlle Amadora, chamáballe "Ama" e unha vez berroulle:

-¡Ama!

-¿Que queres, Miguel?

-¿Décheslle de comer á rancha?

-Dei.

...

-¡Ama!

-¿Que queres, Miguel?

-¿Décheslle de comer á rancha?

-Dei.

E así por varias veces.

El non aturou tanta leria da muller e colleu escaleiras arriba cara o cuarto, de moi mal xenio;

pero ela que se decatou da mala idea do home, escondeuse tras da porta e, segundo el entrou, deulle tamaña losqueada que laouse o Miguel:

-¡Ai, miña meixela, que te levou o diaño!

Noutra ocasión o seu fillo, que lle chamaban Susiño, estaba tarabeleando nun corredor que tiñan medio estartelado e caeu á horta por un burato. Entón baixou o vello e dixo:

-¡Ai, cómate o diaño! ¿E caíches?. Pois por onde baixaches volves subir. E colléndoo por unha perna arrebolouno arriba ó corredor.

Fera Corbella

O Modesto era de Castro de Rei, do lugar de Pena Corbeira. Chamábanlle "Fera Brais", "Repoleiro" e "Fera Corbella". Andaba polas portas a facer cestos e culeiros e un día, que estaba na casa do Cabo, os rapazolos déronlle en berrar por un burato da porta:

-¡Fera Brais! ¡Repoleiro! ¡Fera Corbella!

E foise el e saíu ameazando ós picariños, que lle tiraron unha presa de bosta e fuxiron a escape e o Modesto tras deles.

Así que os rapaces chegaron á Carballeira da Fonte, deron volta coma se tal cousa e ó cruzárense co Fera Corbella preguntoulles o bo do home:

-¿E non vistes uns lacazáns que me tiraron bosta?

-¡Vimos, si, señor. Case os alcanza!

-Merecían un escarmento, dixo o Fera Corbella, pero tamén verdade que doime mancalos.

E volveuse para Pacios parolando amistosamente cos rapaces.

O Larpeiro

O Pedro dos Burros era da casa do Rego, aló na parroquia de Vilaragunte. O alcume víñalle porque en Güián houbera unha parada de cabalos e burros para botar ás bestas e el estivera de burraxeiro.

O Pedro este do que vos falo nunca se vía farto. Unha vez que lle deron pousada na casa de San Pedro, a Cándida díxolle:

-¡Hoxe heite fartar, ho! ¡E saberei o que comes!

Seica papou sete cuncas de caldo e cando a xente da casa se deitou, el fixo o propio enriba dunhas presas de palla espallada a carón da lareira.

Á mañá cedo, a Cándida baixou á cociña e ¿cal non sería o seu aglaio en vendo que o Pedro xa camiñara deixando todo estrado

de caldo?

Noutra ocasión, na casa da Fonte, apurou a comer cuncas de castañas cocidas con leite ata que golsou e, dalí a un anaco dixo:

-¡Hai que me facer a cea!

-¿E logo, non vistes que aquela xa se foi?

O Pedro dos Burros andaba a pedir polas portas e traballaba pola mantenza; pero éravos un peón cativo porque canto facía non valía un can e, como vedes, nunca se vía farto.

Dous cregos: don Mariano Domingo e O Chantadino

Un ano, pola festa de Castro, aínda que alí había unha orquesta, os ramistas trougueron outra de fóra porque o crego don Mariano Domingo, que tiña un nariz moi grande, levábase moi mal co clarinete, que era o Teodoro, un rapaz medio xorobado el.

Cando saíu a procesión, o Teodoro apartouse a unha beira pero o crego, segundo pasaba, bateulle na chapela e díxolle:

-¡Ti, xorobado do demo, anda canda os outros!

E retrocoulle o Teodoro de Sachas:

-¡Pase, señor, que o meu nariz non estorba a nada!

Hai moitos anos había en San Miguel un crego que lle chamaban O Chantadino e seica tiña un fillo coa criada. O Severo de Camporredondo, que era o diaño, adendeulle a uns rapazolos a cantiga aquela de "O cura está malo..." e pediulles que lla foran cantar ó Chantadino. Os nenos, santos inocentes, fixérono.

¡A que se armou! O crego chamou ós pais dos "anxos cantores" e a punto estivo de encerralos nun reformatorio. Que llo pregunten á señora Amadora de Randulfe e a don Ánxel que, daquela, era o Xuíz de Paz. "É ben certo -dicía o Severo- que, por veces as verdades ofenden".

Un consello

A rosquilleira de Aldosende e o Xaquín non tiveron fillos e xa ían moi acabadiños cando el, que non lle rexía ben a cabeza, deu na teima de volver casar. E aconsellouse coa muller.

-¿Ti que dis, Encarnación?

E díxolle ela:

-Bueno, ho, bueno. Cásate cando queiras. A ver logo se tras para a casa unha mulleriña que nos arranxe ós dous. Pero, mira, trata de casar cunha que teña capital; que bestas sen albarda

haichas en Monterroso.

A tola dos chaus

Chamábanlle Testarrabiada. Seica se transtornara porque un mozo que tivo, aló da Ferraría, da noite para a mañá, apareceu casado con outra.

A coitada un día chegou á casa dunha parente e díxolle:

-Concepción, Concepción, tráioche unha fame negra. Dácame un torrezno que sexa ben grande, senón, non cho quero.

Outro día chegou a Randulfé, subiu ó cuarto grande e atopou á prima Pilar, que aínda durmía, e botoulle as mans á gorxa.

-¿Ti que fas, muller?, díxolle alporizada a señora Pilar.

-Teño unhas gañas tolas de ver morrer unha vella...

Pobre Testarrabiada. Nunca fixo mal a ninguén; pero sustos cántos deu.

"¡Ai que olliños tan bonitos tes! ¡Quen mos dera para min!".

"Eu nunca vin morrer un meniño e aledaríame moito ver como morren..."

Non é de extrañar que os rapaces lle fuxiran de contado e ata que os máis estrevidos lle arrebolaran con pedras.

O Francés

O Francés de Teirente era un home moi medoso, tanto, que non parou ata mercar unha pistola francesa, que sempre levaba con el e amostrábaa con moita fachenda.

Unha vez, os mozos de Pacios saíronlle á estrada disfrazados de fauciosos e pedíronlle que fixera os derradeiros rezos porque íano matar. O bo do home non foi quen de botar a man á pistola e rezou cantas oracións sabía ata que os rapaces soltáronse a rir e o Francés se decatou que todo era unha trasnada que lle prepararan.

Noutra ocasión que estaba na taberna do Xerardo, entrou un corredor de comercio e o troulas do Millerados besbelloulle que fuxira porque acababa de chegar unha autoridade coa orde de prendelo.

O Francés foise á cociña, abalanzouse por unha ventá... e, pernas, ¿para que vos quero?, fuxiu á carreira pola cortiña namentres os argalleiros escachaban coa risa.

Outros nomes famosos

O Casiano do Xosé Ramón de San Vicente un día sorprendeu á filla, deitada no tendal cun rapaz. Cando os dous namorados se decataron da presenza do pai levaron moito apuro, pero el díxolles con moita aquela.

-¡Quedos, rapaces. Acougade, que eu ben sei o que son esas cousas!

A Xobita do Medio levábase moi mal coas veciñas e cando rifaban o primeiro que lle espetaban é que andaba cuns e con outros e ata non faltaba quen lle chamaba rameira.

A Xobita retrucáballes:

-Mirade que sodes... Criticádesme porque teño doce fillos, pero todos son do meu home.

O Felisindo de Agorteón tiña a teima de lles pedir ás mulleres unha agulla para que a nai lle zurcira os calcetíns. Tamén pedía pucheiros vellos e rotos, que enchía de auga e puña ó lume "para facer renegar ás augas das fontes e ó lume, que se mollaba todo".

O Feces de Santa Cristina aínda era un labrador regular; pero tiña moitas fillas e, como sempre lle pedían cartos e non os tiña, ocurriúselle mercar un semental e, cando un paisano levaba a vaca ó xato do Feces e lle regateaba no precio, dicía el:

Comprendede que o xato téño para as fillas. Hai que me dar un peso e non rebaixo unha cadela.

O Cándido da casa grande de Toexe era moi bromeiro el e un día, na casa do Ferreira dixo:

-Antigamente en Paradela había poucas carnes. Agora, con iso das granxas de pitos, de becerros e vacas, aumentou moito a carne e o leite; pero o que fai falla aínda é unha granxa de mulleres. Quen a está poñendo é o Marcelino de Fixón, un home que anda nos cincuenta anos e xa ten unha muller co bocio, outra coxa e dúas que arriman ós setenta.

-¿E que tal lle vai?, preguntou o Teirente.

-Todas teñen paga. Unha granxa así é a solución e dá moita produción.

Cabo

Nestes intres en que sufrimos arreo os medios de comunicación, temos que alertar e non permitir que a televisión, por exemplo, despersonalice a nosa individualidade. A programación elaborada por minorías irresponsables, a miúdo, manipuladas por intereses secretos, está a masificar e uniformar os pobos; anulan a persoa, afogan o desenvolvemento natural e esmagan a inventiva popular.

Os antergos lugares de reunión están valeiros; os fogares, mudos; tododiós vive pendente da televisión asimilando as planificadas e cativas ideas servidas nun trebello que propaga crime, inmoralidade, desacougo...

Todo, menos os medios de comunicación, arrecende democracia, que eu definiría como un soltarse a andar, ceibarse de paternalismos e andadeiras. As argalladas televisivas seguen a esmagar a cultura do pobo e a martelar na alma galega con xeitos alleos ás nosas vivencias ancestrais.

Debemos aprender das nosas xentes, estudar os seus costumes, recoller os seus ditos ateigados de sabencia, escolmar as verbas asulagadas no máis extremo das nosas bisbarras e devolver ó pobo as súas propias creacións pulimentadas e adornadas pola man do artista, para que poida ollarse nelas e sentirse orgulloso de ter unha idiosincrasia propia.

MÁIS COUSAS DA ALDEA

ALLEOS Ó POBO. SIMONÍA. ¿ATA CANDO?

Certamente, doime que "Cabezudos" e "Enterro na aldea", artigos que publiquei hai uns vinte anos, aínda sexan de plena actualidade en Paradela e en Galicia. Cando ata os partidos políticos botan man do galego para arrecadar votos e cando xurden a cotío conversos ó noso idioma, a maior das veces por interese, case todo o clero galego, que debía sentirse carne do seu pobo, segue alleo á problemática dos seus fieis, mófanse da súa incultura -refírome á que se adprende nas escolas oficiais, pois de todos é coñecida a enorme cultura innata dos nosos labregos- e practican a simonía. Oxalá que, o máis axiña posible no tempo, "Cabezudos" e "Enterro na aldea", feitos reais transcritos por min, soen a cousas anecdóticas. Un feixe de cregos verdadeiramente apostólicos están a correxir arcaicos erros como o fixeron os verdadeiros profetas. Para estes o meu maior respecto.

"CABEZUDOS"

Era tarde baixa canda saímos de casa. Íamos a visitar a uns amigos a unha parroquia veciña.

Inda ben non encetamos a longa camiñata cando, pola dereita, nunha encrucillada, ollamos un home cun libro nas mans.

Instintivamente coidei que era un turista dos moitos que durante o verán sanamos en

Galicia as febres que nos roen, a cada intre, en lonxanas e ata antípodas nacións alleas.

O meu acompañante faloume polo baixo:

-Aquí tes o señor abade.

Seguiron as presentacións e axiña un parrafeo desafortunado. Tiñamos diante nosa un crego dos que soamente arrecadaron das ensinanzas do Concilio Vaticano II... o traxe laical. Estabamos a falar cun enviado de Cristo que, coido eu, quizabes pensaba que a chamada de Xoan XXIII tivo por obxecto única e exclusivamente arrombar coa sotana.

-¿Cando dirá a Misa en galego?

-¿Para que? A xente non o entende. Nin tan sequera o sabe falar.

-O Concilio di que empregando a lingua do pobo afóndase mellor nos sentimentos da alma.

-De acordo. Pero iso refírese as linguas vivas. Non ás mortas. ¿Cal dos meus feligreses leu un libro en galego? Dígolles que o que falan é unha zarapallada. A xente non lles está para complicacións lingüísticas. O paisano só teima medrar máis co veciño.

O meu parente alongoulle "Catecismo do Labrego" ó tempo que lle dicía:

-Pois aquí ten vostede un libro escrito na nosa fala con máis de vinte edicións.

-Pode ser, interrompiu o crego sen dar creto ningún.

E engadiu:

-Eu dígolles que neste lugar poucos poderían vender. Os labregos non soltan unha cadela.

Eu, que estou afeito a outro xeito de apóstoles, lembreime dos cregos cataláns e pensei no P. Dom Aureli Escarré que dende a eternidade doeríase daquel unxido de Deus.

A conversa colleu derroteiros novos de cumprimento.

-¿Que tal se presenta a festa?

(Os ramistas xa tiñan todo arranxado: o permiso, a orquesta, os foguetes, a Misa solemne, un cuarteto de gaitas...)

A resposta do crego foi rápida.

-Será compreta. Este ano haberá cabezudos tamén.

-Non será tal, cortei.

-¿Si, hom! Sempre os houbo. Coma cada ano, o día da festa estas corgas serán un fervedoiro de cabezudos.

Deixounos aparvados o raio do crego. Durante un bo cacho de camiño o meu parente e máis eu non demos palabra. Eu cavilaba no libro dos salmos verquidos á nosa lingua por I. Alonso, na Biblia de Casado Nieto e na tradución dos evanxelios feita polos coengos X. Morente e M. Espiña, libros que colman de resoancias gasalleiras os recunchos do espírito.

De volta, lin as verbas sinxelas de Cristo na comparanza do Bo Pastor:

"Eu son o Bo Pastor. O Bo Pastor expón a súa vida polas ovellas. O mercenario, que non é

pastor, e de quen non son propias as ovellas, ve vir o lobo e deixa as ovellas e fuxe: desta maneira o lobo arrebatada as ovellas e desfai o fato; porque o mercenario anda pola paga e non lle importan as ovellas. Eu son o Bo Pastor; coñezo as miñas ovellas e elas coñécenme a min".

¿Terá meditado esta comparanza o crego dos "cabezudos"?

ENTERRO NA ALDEA

Unha chamada telefónica embazou a nosa tranquilidade estival en Lugo. Dende a aldea chegábanos a verba dorida do amigo que tamén el estaba coa familia na terra natal.

Sempre en harmonía, hai moitos anos que vivimos emigrados nunha grande cidade. Casamos nas mesmas datas. Polas mesmas tamén, dous meniños aledaron os nosos fogares. E, xuntos, superamos outonos, invernos e primaveras co degoro das vacacións, sinónimo de "Galicia" para nós. Este ano tiveron mala fada os nosos amigos. Unha irmá da Lola, a súa dona, morreu supetamente.

-Mañá terémoslle os funerais ás doce.

O "línea", un coche todo el remendado, sabedor de mil feiras e camiños, espaxando coios, choutando coma un poldro, estordegándose nas curvas imposibles, asmático nas costas e algareiro e saltón nas baixadas, empregou no seu camiño dúas horas longas recollendo nunha dúcia de lugares, xentes que, mal e como podían, aproveitaban ocos de milagre. Os baixos do coche ían chidos tamén con sacas de mineral, petates e ata carneiros que non se puideran ceibar da forza domeante dun mozo chamado Silverio.

Xusto á hora dos funerais, chegamos á igrexa, ateigada de veciños e amigos da familia da morta, que agardaban pacientemente o comenzo da función relixiosa.

Case unha hora tardaron os cregos en dar principio ós desacompasados requeos. Nos bancos desartellados, os labregos, que dende a mañá cedo traballaran nas mallas, escoitaban aquela disonancia de voces agudas, graves, roucas e desnorteadas, cavilando, coido eu, na Xenerosa. Ela, coitada, alonxárase daqueles eidos, coas mans encallecidas por rabelas e xiadas. Estaba libre xa do fume da lareira e do po das mallas. Non voltaría ás feiras para malvender ovos, un xamón, unhas galiñas e, en anos de colleita abundosa, carros acugulados de patacas a dous reais o kilo que os irmáns da gran cidade habían pagar a seis pesetas.

As cavilacións enrestrábanse na miña testa cando oín as verbas derradeiras do abade: "Podéis ir en paz", cun deixo de ruín musicalidade castrapa.

Agás do Xosé, o meu amigo catalán marido da Lola, na igrexa non había, abofé, máis persoas non galegas, pero eles, ministros-autoridades do culto oficial, seguían coa teima de empregar a lingua dos reis católicos na terra dos irmandiños abafados.

Ó rematar a Misa estrañoume que homes e donas subiran ó presbiterio. Decateime axiña da razón e confeso o meu noxo. (Nunca tal vira xa que dende neno vivira na diáspora).

Os cregos deron en requear de novo. ¿Sabedes o que? Os antigos responsos. Trocaran o idioma oficial polos vellos latíns que tanto chiste promoveron na nosa terra. E cómo apañaban os cartos, moreas de sudas dos feligreses. No mesmo altar do Sacrificio triunfaba a Simónía. Arrombando o Concilio Vatican amparábanse no idioma antergo para enfaltricar pesos. Penso eu: ¿Terán engado os latíns para valeirar bulsóns?

Poucos días despois, tiven ocasión de falar co abade e contarlle o meu escándalo.

-Sonche tradicións moi arraizadas no pobo e débense respetar.

Pola serán, o Queiroga, o home máis vello do lugar, díxome.

-Son costumes proveitosas para empetar cartos.

E engadiu:

-Mantéñense no latín porque coidan que non os entendemos; pero a traducción dos responsos seina eu completa. Atende o que falan: "Dies illa, dies illa, se eres tonto espabila. Catro duros, catro duros; á conta de catro burros. Calamitatis miserabre; bota pra aquí diñeiro hermano. Se eres rico e tes diñeiro; cantarémosche enterro enteiro. E se eres probe e non tes nada; levámoste de camiñada. Kirieleisón, Kristeeleisón; cartos pró meu bulsón. Pater noster, por ise armatoste".

-Teño oído moitas veces estas ou semellantes interpretacións, dixeron.

O Queiroga tусiu e coa seriedade dun crego vello cantou solemnemente:

-Bebi in fontem rubincatem furmigaten buratatem. Pasim puentem burritatem mirmikikim quiquitatem.

-Tes oído moitas veces cousas semellantes ¿non si?- dixo con certa aquela ó se decatar do meu aglaio -pois se queres saber o significado deste responso escórñate e cavila, que non cho digo.